

DARÜLFÜNUN'DA AHLÂK DERSLERİ

Programlar-Ders Notları-Hocalar

DARÜLFÜNUN'DA AHLÂK DERSLERİ
Programlar-Ders Notları-Hocalar

Melek Yıldız Güneş

Yayın No:

Araştırma Serisi:

ISBN: 978-605-69007-8-5

1. Basım, Mart 2020

Yayına Hazırlık: Mehmet Beydemir

Son Okuma: Semih Atış

Kapak: Zahid Yıldırım

İç Tasarım: T. Erdal Kara

© İLEM Yayınları 2020

Tüm yayın hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Baskı ve Cilt

Hazar Reklam Matbaacılık

Sertifika No.: 26482

İskitler / Ankara

Telefon: +90 312 278 50 77

ilem
YAYINLARI

Aziz Mahmut Hüdayi M. Halk C. Türbe Kapısı S. No:13 Üsküdar - İstanbul

Tel: 0216 310 43 18 Faks: 0216 310 43 18

www.ilemyayinlari.com - info@ilemyayinlari.com

İLEM Yayınları, İLEM (İlmi Etüdler Derneği) ve Nobel Akademik Yayıncılık ortak markasıdır.

DARÜLFÜNUN'DA AHLÂK DERSLERİ

Programlar-Ders Notları-Hocalar

Melek Yıldız Güneş

Kısaltmalar

- DFŞN : Darülfünun-ı Şahane Nizamnamesi
BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
TTK : Türk Tarih Kurumu
IRCICA : İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma
Merkezi (İstanbul)
İFAV : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Vakfı Yayınları
DİA : Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi
DTCF : Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
[Dergisi]

İçindekiler

Kısaltmalar	v
--------------------------	----------

Önsöz	xi
--------------------	-----------

GİRİŞ	1
--------------------	----------

Araştırma ve Metot Üzerine	1
----------------------------------	---

Kaynaklar ve Literatür Değerlendirilmesi	5
--	---

Birinci Bölüm

DARÜLFÜNUN'DA VE DİĞER YÜKSEKOKULLARDA

AHLÂK: DERSLERİNİN TEŞEKKÜL SÜRECİ	11
---	-----------

Darülfünun'da Ahlâk Dersleri	13
------------------------------------	----

Darülfünun Kurma Teşebbüsleri (1863-1881)	14
---	----

Birinci Teşebbüs: Darülfünun (1863-1865)	17
--	----

İkinci Teşebbüs: Darülfünun-ı Osmânî (1870-1873) ..	18
---	----

Üçüncü Teşebbüs Darülfünun-ı Sultânî (1874-1881) ..	22
---	----

Darülfünun-ı Şâhâne (1900-1933)	25
---------------------------------------	----

II. Meşrutiyet Sonrası Durum	28
------------------------------------	----

1912 Darülfünun Islahat Nizamnâmesi	31
---	----

Birinci Dünya Savaşı Yıllarındaki Durum	36
---	----

Darülfünun-i Osmânî Nizamnâmesi (1919)	39
--	----

Darülfünun Reformu	49
--------------------------	----

Dönemin Diğer Yüksekokullarında Ahlâk Dersleri	52
--	----

Medreselerde Ahlâk Dersleri	52
-----------------------------------	----

Medresetü'l-Vâizîn	54
İslâh-ı Medâris Nizamnâmesi.....	56
1917 Medrese Islahatı.....	60
Medâris-i İlmiyye Nizamnâmesi	62
1923 Medrese Islahatı.....	63
Dârülmuallimîn'de Ahlâk Dersleri.....	67
Dârülmuallimât'ta Ahlâk Dersleri	75
Mekteb-i Mülkiye'de Ahlâk Dersleri.....	82
Mekteb-i Hukûk'ta Ahlâk Dersleri	87

İkinci Bölüm

DÂRÜLFÜNÛN AHLÂK DERSİ HOCALARI VE

DERS NOTLARI.....99

Emrullah Efendi	101
Hayatı	101
Emrullah Efendi ve Ahlâk Dersleri.....	104
Ahlâkla İlgili Eserleri.....	105
İlm-i Ahlâk	105
İlm-i Hikmet	110
Babanzâde Ahmed Naim	112
Hayatı	112
Babanzâde Ahmet Naim ve Ahlâk Dersleri.....	114
Ahlâkla İlgili Eserleri.....	117
Ahlâk-ı İslâmiyye Esasları	117
Ulûm ve Fünûn ve Felsefe Dairesi Mehâsin-i	
Ahlâk ile Mesâvi-i Ahlâk Nedir?	
(İhyâu Ulûmi'd-dîn'den mütercem)	121
Mehmet Kâmil Miras	124
Hayatı	124
Mehmet Kâmil Miras ve Ahlâk-ı Şer'îyye Dersleri	127
Ahlâkla İlgili Eserleri.....	128
Ahlâk-ı Şer'îyye Dersleri.....	128
Halil Nimetullah Öztürk.....	134
Hayatı	134
Halil Nimetullah Öztürk ve Ahlâk Dersleri	136
Ahlâkla İlgili Eserleri.....	140
Bir Başlangıç.....	141
İnkılâbın Felsefesi 4: Ahlâk Müessesesi.....	144
Mehmet İzzet	145
Hayatı	145
Mehmed İzzet ve Ahlâk Dersleri	147

Ahlâkla İlgili Eserleri.....	157
Ahlâk Felsefesi	157
Ahlâk/Kant'ın Amelî Felsefesi	158
Abel Rey'in Felsefe ve Ruhîyat Unvanlı Eserinden	
Amelî Ahlâk Mebâhisi	160
Abel Rey'in Felsefe ve Ruhîyat Dersleri Unvanlı	
Eserinden Me'huz Ahlâk Mebâhisi	161
Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat	163
Terbiye ve Ahlâka Mûteallik Tatbikatıyla	
İçtimaiyat Dersleri	170
Yeni İçtimaiyat Dersleri	178
Felsefe Tarihi.....	181
Eski Yunan'da Ahlâkî Felsefe: Zenon ve	
Muakkipleri.....	183
Mefkûre ve Vakıa I-II.....	184
Ahlâkî Hükümlerin Âfâkî Kıymeti	186
Sokrat	187
Spinoza	189
Aile ve Semiyenin Menşeleri.....	190
Kelbîler	192
Hindu-Avrupai Âlemde Totemciliğin Peszinde	
Şekilleri.....	193
Mehmet Servet Berkin.....	195
Hayatı	195
Mehmet Servet Berkin ve Ahlâk Dersleri	198
Necmettin Sadık Sadak.....	200
Hayatı	200
Necmeddin Sadık Sadak ve Ahlâk Dersleri	204
Ahlâkla İlgili Eserleri.....	205
İçtimaiyat	205
Umumi Ahlâk, Mesleki Ahlâk.....	209
Ahlâk Telakkisi.....	210
Yeni Ahlâk	211
Laik Ahlâk Laik Terbiye.....	212
Max Bonnafous	216
Hayatı	216
Max Bonnafous ve Ahlâk Dersleri.....	218
Ahlâkla İlgili Eserleri.....	219
İçtimaiyat	219
İntihar ve Cinnet	220
İsmail Hakkı Baltacıoğlu.....	220
Hayatı	220

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Ahlâk Dersleri	224
Ahlâk ile İlgili Eserleri.....	225
Ahlâksızlık.....	225
Sonuç	231
Sonuç ve Değerlendirme.....	233
Kaynakça	241
İndex	259
Yazar Hakkında	263

Önsöz

On dokuzuncu yüzyılda belirginleşen ve derin sarsıntılara neden olan modernleşme hareketi dünyadaki pek çok toplumu etkilediği gibi Osmanlı'yı da tesiri altına almıştır. Osmanlı toplumu bu sorunları ilk olarak askeri alanda hissetmiştir. Bu yolla ilmi arayışların kapısı aranmakla kalmamış bu yenileşme hareketi teknik ilimlere yönelişi de aşarak dönemin tüm eğitim kurumlarını içerecek şekilde her türlü ilmi yönelişin bünyesine katılmıştır.

Şüphe yok ki modernleşmenin getirdiği sorunların hazmedilmesi uzun bir sürece yayılmıştır. İşte bu modernleşme ve yeni dünyada var olma adımlarının en önemlilerinden olan Darülfünun'un tesisi ve varlığı Batı'daki ilmi hareketliliğin önemli ölçüde dikkate alınmasına ve Türk toplumunun ihtiyaçlarıyla uyumlu hale getirilmeye çalışılmasına sahne olmuştur. Bu sürecin takibinde Darülfünun'da okutulan ahlâk dersleri de sırrı ifşa eden bir tabloyu gözler önüne serecek güçtedir. Darülfünun'un takriben 1863 yılında başlayıp 1933 yılındaki üniversite reformuna kadar devam eden serüveninde ahlâk derslerinin içeriklerine bakıldığında zaman içerisinde gittikçe belirginlik kazanan bir Batılı içtimaiyat fikrinin Darülfü-

nun'da yoğun bir yer edindiği belirgin şekilde gözler önüne serilmektedir.

Fikri yapının sarsıntılar yaşadığı ve bunun her türlü devlet kademesine tesirini hissettirdiği böylesi bir dönemde modernleşmenin üniversite adımı olarak görebileceğimiz Darülfünun üzerinde ahlâk derslerinin takibini yapmak fikri kırılmanın gücünü bu sahada da görme açısından oldukça önemliydi. Tez danışmanım Prof. Dr. İsmail Kara, daha sonra kisve-i tab'a bürünecek olan bu çalışmayı müzakerelerimiz sonucunda tez olarak bana teklif ettiğinde tereddüt etmeden kabul ettim ve heyecanını duymaya başladım. Hem araştırma yolculuğu hem de sonuç itibarıyla ne ile karşılaşacağım konusunda henüz pek bir fikrim yoktu. Vakit kaybetmeden araştırmaya başladıktan sonra ilk fark ettiğim şeylerden birisi de çağdaş dönem çalışmalarında kaynakların tespiti ve elde edilmesinin önemli bir yere sahip olduğuydu.

İşte bu araştırmanın iskeletini oluşturma açısından Darülfünun'un ders programlarına, ders konularına, içeriklerine ve dersi tedris eden hocaların kimler olduğuna ilişkin basılmış *Talebe Rehberleri* en önemli kaynaklardandı. Bu kitaplar dağınık halde kütüphanelerde bulunduktan tamamına ulaşmak zor olsa da büyük bir kısmını kütüphanelerden edinmekle beraber bu eserlere muttali olmuş kimselerin yardımıyla tamamına erişmem mümkün oldu. Bu eserler 1918 yılından başladığı için o zamana kadar olan kısım hakkındaki bilgileri tarih kaynaklarından iz sürerek bir araya getirebildim. Bunun yanında yine hocamın bildirmesiyle Darülfünun'da verilen derslerin formlar halinde ders notu olarak basıldığını hatta genellikle *Darülfünun ve Şuabâtının Dürus-ı Âliyyesi* adıyla kitap haline getirildiklerini öğrendim. Başka şehirlerdeki kütüphaneler için internet imkanlarından yararlanarak; İstanbul'daki kütüphanelere ise bizzat gidip görerek bu

kitapları inceleme fırsatı buldum. Eserler tıpkı günlük ders programındaki ders sıralamasını takip edencesine arka arkaya farklı ve tek saatlik ders notları gelmek suretiyle vücuda getirilmiş. Her bir dersin başında dersin ve ders hocasının adı yazmakta. Bu eserleri de inceledikten sonra maalesef ahlâk dersi ile ilgili bir ders notu bulamasam da başka derslerin bulunması suretiyle ilgili araştırmacıların dikkatine sunmakta fayda görüyorum. Bu ders formlarının içerisinde *İzahu'l-işbâh*, *Yunan Tarih-i Edebiyatı*, *Tarih-i Edyân*, *Tarih-i Umumi*, *İlm-i Lisan*, *Tarih-i Edebiyât-ı Fârisiye*, *Hikmet-i İslamiye Dersleri*, *Kitabüt-Tahare min Şerhi'l-Garar*, *Tenkîhu'l-Kelâm fî Akâid-i Ehli'l-İslâm*, *Cografya-yı Umûmi*, *Kitabet-i Arabiye*, *İlm-i Hikmet*, *Edebiyat-ı Farisiye*, *Latin Tarih-i Edebiyatı*, *İlm-i Terbiye*, *Heyet-i Felekiye* derslerine ait ders notları yer almaktadır. Bu eserlerle ilgili elim boş döndükten sonra belirginleşmiş olan ahlâk dersi hocalarının eserleri üzerinden ders notu takibi yapmaya çalıştım. Ahlâk ile ilgili olan Talebe Rehberlerinde belirtilen konularla mutabakat arz eden eserleri inceleyerek bir içerik oluşturmaya gayret ettim. Çalışma sürecinde arayıp da bulamadığım eserler de oldu. Bulamasam da bir eseri arama heyecanını yaşamış; araştırma sürecim boyunca küçük keşifler yaşamamın heyecan ve mutluluğunu tatmış oldum. 2015 yılında tez çalışması olarak hitama eren ama kitap olma yolunda benim için gündemini daima koruyan bu çalışma süreci boyunca gerek tez aşamasındaki belge paylaşımı, yönlendirmeleri ve sonsuz desteğiyle gerek çalışmanın kitap olması sürecindeki yönlendirmeleri ve takipleriyle çokça yardımını gördüğüm muhterem hocam Prof. Dr. İsmail Kara'ya ne kadar teşekkür etsem kifayet etmez.

Çalışmalarım esnasında destek ve yardımlarını gördüğüm, bu çalışmanın kitap olması için beni yüreklendiren ve desteğini esirgemeyen kıymetli hocam Doç. Dr. Lütfi

Sunar'a en içten teşekkürlerimi sunmak isterim. Ayrıca tez çalışmalarım esnasında bana destek olan hocam Doç. Dr. Hasan Karataş'a müteşekkirim. Çalışmayı tez aşamasında titizlikle okuyarak kitap olması üzerine kıymetli tavsiyelerini aldığım Prof. Dr. M. Cüneyt Kaya ve Dr. Öğr. Üyesi Hümeysra Özturan hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Çalışmalarım esnasında eser temin etme konusunda yardımlarını gördüğüm Arş. Gör. Yusuf İzzettin Aktaş'a, Dr. Arzu Güldöşüren'e, Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Altuntaş'a ve Dr. Öğr. Üyesi Ali Adem Yörük'e teşekkür ederim.

Yayın aşamasında çalışmayı titizlikle okuyarak kıymetli fikirlerini benimle paylaşan ve müzakerelerde bulunan kıymetli dostum Kübra Bilgin Tiryaki'ye müteşekkirim. Ayrıca yayın aşamasındaki destekleri dolayısıyla Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Halil Üçer'e ve İLEM yayın ekibine teşekkürlerimi sunarım. Nihayet desteklerini daima hissettiğim ve üzerimdeki emeklerinin hakkını asla ödeyemeyeceğim pek kıymetli annem ve babam Fatma ve Ali Yıldız'a yürekten teşekkür etmek isterim. Çalışmalarım sürecinde her daim destekçim olan çok kıymetli eşim Dr. Ümit Güneş'e ve neşe kaynağımız olan oğlumuz Yusuf Selim'e canı gönülden teşekkür ederim.